

Suullisen perinteen arkistoaineistot ja kirjoituksen variaatio

Antti Rytkösen keräämät rekilaulut

Hanna Karhu

Pitkälti nuorten perinteenä pidettyjä rekilauluja on suuret määrät Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistossa. Esimerkiksi kirjailija-suomentaja-opettaja Antti Rytkösen (1870–1930) Kymenlaakson Sippolasta ja Kontiolahdelta 1890-luvulla keräämistä rekilauluista on olemassa SKS:n arkiston eri kokoelmissa useita erilaisia versioita. Runoilija Otto Mannisen henkilöarkistossa (SKS KIA) on mustakantinen vihko, joka sisältää Rytkösen keräämiä laulutekstejä. Manninen ja Rytkönen olivat opiskeluaikaisia ystäviä ja Manninen oli saanut Rytkösen vihon haltuunsa 1890-luvun puolimaissa (ks. aiheesta Lyly 1983). Tästä vihosta on SKS:n arkiston perinteen ja nykykulttuurin kokoelmassa (SKS KRA) koneella kirjoitettu kopio, jonka on tehnyt 1954 Lauri Simonsuuri. Kerääjäksi on merkitty Otto Manninen. Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmassa on myös Rytkösen SKS:lle 1890-luvulla lähettämät laulumuistiinpanot sekä näistä aineistoista vuonna 1957 tehdyt mikrofilmit. Osa perinne kokoelman lauluista löytyy myös mustakantisesta vihosta.

Tutkin tässä artikkelissa näiden eri laulutekstiversioiden eroja: kirjoitukseen liittyvää variaatiota suullisen perinteen arkistoaineistoissa. Tarkastelun kohteena on perinnemuistiinpanojen transmissio ja tekstuaalinen variaatio, prosessi jossa suullinen perinne on muokattu kirjoitettuun ja arkistolle toimitettuun muotoon. Poraudun aineistoihini nimenomaan kirjoituksen analyysin ja kirjoitusprosessien avaamisen kautta ja analysoin Antti Rytkösen tekemiä muutoksia keräämiinsä aineistoihin.¹ Kansanmusiikintutkija Heikki Laitinen on kirjoittanut siitä, miten perinteenkerääjien aineistoihin tekemien muutosten takia emme voi todella tietää, millaista rekilaulujen kieli on 1800-luvulla ollut (Laitinen 1991, 72). Tämä pitää paikkaansa, mutta artikkelini osoittaa, että tähän muunteluun voi kuitenkin tekstuaalilieteellisin metodein päästä käsiksi.

Variaatio kuuluu keskeisesti suullisen perinteen ontologiaan (esim. Honko 1986). Folkloristiikan piirissä variaatiolla tarkoitetaan kuitenkin pitkälti suullista variaatiota. Tieteenalan piirissä on toki kiinnitetty paljon huomiota siihen, että suullisen perinteen historialliset aineistot ovat säilyneet nimenomaan kirjoitettuin, ja että tämä aineiston kaksinapaisuus vaikuttaa suullisen perinteen luonteeseen tutkimuskohteena. Esimerkiksi James Cliffordin

1 Heikki Laitinen on kirjoittanut, että arkistot eivät itse asiassa ilmennä kansanhistoriaa, vaan pikemminkin tallentajien ja tallennuksen historiaa (Laitinen 1991, 72).

ja George E. Marcusin toimittamassa teoksessa *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography* (1986) on keskitytty juuri kirjoituksen ja kirjallisuuden mallien rooliin suullisen perinteen aineistojen tallennusprosessissa. Suomessa perinnemuistiinpanojen luonnetta kirjoitettuna ovat käsitelleet eritoten Jukka Saarinen (2013 ja 2018), Niina Hämäläinen (esim. 2012 ja 2013), Tiina Seppä (2010 ja 2015) ja Elina Palola (2009).

Suullisen perinteen aineistojen kirjoitettua variaatiotakin on tutkittu. Jukka Saarinen (2013) on vertaillut Elias Lönnrotin, A. A. Boreniuksen ja M. A. Castrénin muistiinpanoja ja korostanut, miten kerääjien erilaiset intressit ovat vaikuttaneet tapoihin, joilla suullista perinnettä on kirjoitettu muistiin. Saarisen kysymyksenasettelu on liittynyt pitkälti suullisen esityksen ja sen pohjalta tehdyn kenttämuistiinpanon väliseen suhteeseen. Esimerkiksi Elias Lönnrotin muistiinpanotavat Arhippa Perttusen laulujen osalta eroavat A. A. Boreniuksen muistiinpanotavoista. Borenius keräsi perinnettä Arhippa Perttusen pojalta. (Saarinen 2013, 36–37.) Saarisen tutkimissa tapauksissa kenttämuistiinpanojen ja muiden arkistoon toimitettujen aineistojen välillä ei ole ollut eroja. Ilmeisesti vain M. A. Castrénin tapauksessa kerääjä on varsinaisesti editoinut aineistoja toimittaessaan niitä SKS:lle (emt. 40). Lönnrot puolestaan saattoi kirjoittaa muistiinpanoihinsa saman sanan usealla eri tavalla (emt. 38) ja toimitti aineistoja varsin paljon koostaessaan *Kalevalaa*. Niina Hämäläinen on puolestaan tutkinut juuri näitä Elias Lönnrotin tekstualisointiprosesseja, kuten kalevalamittaisen runouden editoimis- ja julkaisemisprosesseja ja suullisen perinteen tekemistä ymmärrettäväksi kirjalliselle yleisölle, sekä sitä, miten runoja on muokattu näissä prosesseissa tiettyjen diskurssien mukaiseksi (ks. esim. Hämäläinen 2012).

Saarinen kirjoittaa, että 1800-luvun loppupuolella pyrittiin keruumuistiinpanojen tarkkuuteen, kun vuosisadan alkupuolella muistiinpanoihin oli suhtauduttu toisella tavalla: sanoja lyhentäen ja murteellisuuksia vähentäen (Saarinen 2018, 14). 1800-luvun alkupuolella keruumuistiinpanojen tärkein tehtävä oli saada kalevalamittaista runoutta yleiseen tietoon (Saarinen 2018, 17), ei niinkään pyrkiä tieteelliseen tarkkuuteen. Saarinen arvelee Arhippa Perttusen keruumuistiinpanojen kohdalla säkeitä suomalaistetun jo keruutilanteessa: ”Ensin on kuunneltu ja tallennettu mitä ehditty, sen jälkeen täydennetty ja selvennetty, jolloin täydennykset usein ovat yleiskielisempiä kuin kuultu teksti” (Saarinen 2018, 17–18).² Heikki Laitinen on puolestaan todennut rekilaulujen tapauksessa kerääjien yleiskielistäneen laulujen sanoja, poistaneen niistä murretta ja yksinkertaistaneen runomittaa (Laitinen 1991, 72).

Saarinen kirjoittaa Tiina Sepän tutkimuksiin viitaten, että ”kansanrunomuistiinpanot ovat aukkoisia ja arvoituksellisia” (Saarinen 2018, 20). Saarinen jatkaa (emt. 20):

Kuten Tiina Seppä on todennut, [*keruutilanteessa*] kyse on kohtaamisesta, jonka kulusta, siihen liittyneistä keskusteluista ja tuntemuksista me emme voi varmasti tietää, mutta jota voimme keruuteksteihin ja muihin muistiinpanoihin sisältyvien pienien johtolankojen avulla yrittää tulkita ja kuvitella (Seppä 2015).

Tässä artikkelissa ei pyritä rekonstruoimaan keruutilannetta, tai pohdita sitä, minkälaisena joku tietty laulu on todellisuudessa laulettu. Sen sijaan artikkelissa poraudutaan perinneaineistojen muotoutumiseen ja muokkaamiseen kirjoituksessa. Oma lähestymistapani on

2 On hyvä pitää mielessä, että Saarinen käsittelee tutkimuksissaan kalevalamittaisen runouden ja rekilauluja huomattavasti pidemmän muodon, eepin runouden perinnettä.

tekstuaalitieteellinen ja se hyödyntää sekä tekstikriittistä otetta että geneettistä kritiikkiä, tutkimussuuntaa jonka metodeja ei ole juurikaan folkloristiikassa vielä sovellettu.³ Artikkelissa reflektoidaan kirjoittamiseen liittyvän variaation merkitystä arkistoitujen rekilaulutekstien luonteelle.⁴

Tutkimani rekilaulumuistiinpanoversiot poikkeavat toisistaan jonkin verran, vaikka ne tulikintani mukaan pohjaavat yhteen lauluesitykseen tai informantin muunlaiseen, yksittäiseen tiedonantoon. Antti Rytönen on siis saanut informantilta tietoonsa jonkun laulun, mutta laulusta on säilynyt toisistaan poikkeavia kirjoitettuja versioita. Näitä erilaisia versioita analysoimalla haluan nostaa esiin, että suullisen perinteen kirjoitettuja lähdeaineistoja tutkittaessa olisi hyvä huomioida myös se, että aineistot saattavat sisältää muistiinpanojen eri kirjoitusvaiheisiin ja kopiointiin liittyvää variaatiota. Kirjoitetut tekstit syntyvät harvoin yhdeltä istumalta ja nämä uudelleenkirjoitusprosessit vaikuttavat siihen, minkälaiseksi tutkimuksen kohteena olevat aineistot muodostuvat, tehtiin tutkimusta sitten perinteentutkimuksen tai laajemmin kulttuurintutkimuksen kontekstissa.

Ennen varsinaista analyysiosuutta esittelen metodini, lyhyesti rekilaulun asemaa 1800-luvun lopulla (ja tänä päivänä), minkä tyyppisistä lauluista aineistossani on kyse, Antti Rytöstä kerääjänä sekä erilaisia dialogin muotoja, joissa perinnettä on siirtynyt informantilta Rytökselle.

Tekstuaalitieteellinen ote perinnemuistiinpanoihin

Tutkin aineistojani tekstuaalitieteellisin metodein, sekä tekstikriittisten että geneettisen kritiikin näkökulmien kautta. Tekstikriittinen otteeni liittyy tekstien transmission tutkimukseen, geneettinen ote taas siihen, miten tätä transmissiota ja siitä johtuvaa tekstuaalista variaatiota voidaan tarkastella juuri kirjoitusprosessin analyysin kautta.

Tekstikritiikin ja folkloristiikan yhteyksiä on käsitelty aiemmin suomenkielisessä tutkimuksessa Karina Lukinin, Frogin ja Sakari Katajamäen toimittamassa RMN Newsletterissä *Limited Sources, Boundless Possibilities. Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts* (2013). Kuten Lukin ja Katajamäki kirjoittavat, kaikki folkloristiikan (historialliset) aineistometodit, aineistojen kirjoittaminen muistiin ja julkaisujen toimittaminen näiden muistiinpanojen pohjalta, liittyvät olennaisesti tekstikriittisen tutkimuksen kysymyksenasetteluihin (Katajamäki ja Lukin 2013, 9).

Tekstikritiikin kiinnostuksen kohteena on transmissio, tekstien välittyminen ja tässä välitymisprosessissa tapahtuva tekstien muuntuminen – tekstuaalinen variaatio. Transmissiota ja tekstuaalista variaatiota on tapahtunut esimerkiksi käsikirjoituksia kopioitaessa keskiajalla – kopioija on kopioinut syystä tai toisesta uuden tekstinsä toisella tavoin kuin se on ollut kirjoitettuna lähdetekstissä. (Vrt. Katajamäki ja Lukin 2013, 8; Tekstuaalitieteen sanasto (<http://tekstuaalitieteidenasanasto.finlit.fi:8080/search>): tekstikritiikki; tekstuaalinen

3 Niina Hämäläinen on tosin pitänyt esitelmää geneettisen kritiikin GENESIS-konferensseissa 2017 ja 2019 Lönnotin tekstuaalisointiprosesseista.

4 Myös lukemisen prosessien ymmärtäminen on tärkeää tämän merkitystenmuodostumisprosessin kannalta, mutta niiden käsittelyyn ei ole tämän artikkelin yhteydessä mahdollisuutta. Ks. lukemisen prosesseista arkistoaineistojen yhteydessä esim. Hatakka 2009.

transmissio; tekstuaalinen variaatio.) Tekstikriittisesti orientoitunut filologi M. J. Driscoll (2010) kirjoittaa, ettei mikään historiallinen tekstiaineisto ole vapaata transmissiosta.⁵

Tämän artikkelin tekstikäsitys pohjaa pitkälti tekstikriitikko Peter Shillingsburgilta periytyvään tekstikäsitykseen, jossa tekstin lingvistinen taso (sanat ja välimerkit) ja materiaallinen taso (esimerkiksi kirjoitusala) erotetaan toisistaan (Shillingsburg 1991, 53–54). Otan huomioon tekstikriittistä ajattelua uudistaneen Jerome McGannin (1991) bibliografisen koodin käsitteeseen pohjaten myös sen, että vaikka tekstit eroaisivat toisistaan vain materiaalisesti tai tekstin tuottamisen sosiohistoriallisen kontekstin (esimerkiksi julkaisukontekstin) osalta, ne ovat silti erilaisia. Tekstin materiaalisuuteen ja sen merkitykseen tekstien tulokinnalle onkin kiinnitetty esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa paljon huomiota viime vuosikymmeninä (Pulkinen 2017, 18).⁶

Tarkastelussani korostuu uusfilologinen näkemys erilaisten tekstiversioiden arvosta (vrt. Katajamäki ja Lukin 2013, 10; Driscoll 2010, 91–92). En pyri korostamaan sen laulutekstin arvoa, joka on mahdollisesti lähinnä esitystilanteessa esitettyä tekstiä, vaan osoittamaan, että toisistaan jonkin verran poikkeavia kirjoitettuja versioita lauluista on ylipäätään arkistossa olemassa, ja että näiden kirjoitettujen varianttien erot eivät ymmärryksen mukaan liity suullisen perinteen variaatioluonteeseen, vaan nimenomaan kirjoitettuun transmissioon ja Rytkösen tekemiin muutoksiin. Haluan myös korostaa, että kaikilla versioilla on oma arvonsa tutkittaessa kyseisiä lauluja. Kyseiset versiot osoittavat juuri sen, mistä M. J. Driscollkin kirjoittaa. Kaikki (historiallinen, kirjoitettu) tekstiaineisto on altis transmissiolle. Transmissio ja siitä johtuva tekstuaalinen variaatio ovat tällaisissa aineistoissa vallitseva asiointila.

Uusfilologiseen näkemykseen eri versioiden tärkeydestä vertautuu myös geneettisen kritiikin tekstikäsitys. Geneettinen kritiikki on metodi, jonka avulla tutkitaan tekstien syntyprosesseja – ennen kaikkea kirjoitusprosesseja – säilyneiden aineistojen, esimerkiksi muistiinpanojen ja luonnosten avulla (ks. esim. Grésillon 1994; Deppman et al. 2004). Tutkimussuunta syntyi kaunokirjallisten teosten syntyprosessien tutkimuksesta, mutta on levinnyt laajaksi sateenvarjokäsitteeksi, jonka avulla tutkitaan mitä erilaisimpia tekstejä. Geneettinen kritiikki tutkii tekstien kirjoitusprosesseja varsinaista tekstiä (esimerkiksi julkaistua kaunokirjallista teosta) edeltävistä kirjallisista aineistoista, niin kutsuttua esitekstiä.⁷

Geneettisen kritiikin piirissä tutkitaan usein esimerkiksi sitä, miten jonkin tietyn kirjailijan kirjallinen ilmaisu syntyy, kehittyy tai muuntuu kirjoituksessa. Rytkösen aineistojen tapauksessa kirjoitusprosessien analyysin kautta voidaan tutkia sitä, miten folkloristiikan tutkimusaineistot syntyvät osin kerääjän työpöydällä, kirjoitusprosessien myötä. Tutkimassani tapauksessa varsinaisena tekstinä voidaan pitää SKS:n perinnekokoelmaan lähetettyjä, Rytkösen ”auktorisioimia” perinnemuistiinpanoja ja esitekstinä Mannisen arkistossa olevia rekilaulumuistiinpanoja. Tarkastelemissani tapauksissa ei tietenkään ole kyse mistä tahansa tekstuaalisen transmission muodosta, vaan ilmiöstä, jossa suullinen ilmaisu ja kirjallinen ilmaisu nivoutuvat toisiinsa.

5 Tekstikritiikin terminologia eroaa tässä esimerkiksi Alessandro Portellin käyttämästä terminologiasta, jossa kirjoitetun lähteen elinehto on levittäminen (emissio), suullisen puolestaan lähettäminen (transmissio) (Portelli 2006, 60).

6 Ks. tekstin materiaalisuudesta ja bibliografisesta koodista esim. Pulkinen 2017, 18–29. Ks. myös Moylan ja Stiles 1996.

7 Ks. geneettisestä kritiikistä myös Karhu 2010.

Suullisen perinteen siirtämiseen kirjoitettuun muotoon liittyy monia vaiheita ja tekstien luonne muuntuu prosessissa monin eri tavoin (vrt. esim. Ong 1982). Tässä artikkelissa nostan tarkemmin esiin yhden, juuri kirjalliseen transmissioon ja nimenomaan tekstin korjaamiseen liittyvän ulottuvuuden. Walter Ong kirjoittaa siitä, miten suullisessa ilmaisussa ei yleensä ole tapana korjata sanottua. Jos jatkuvasti muuttaa tai korjaa sanomaansa, se syö uskottavuutta puheelta. Tästä syystä korjaukset ja muutokset puheilmaisussa eivät ole toivottavia.⁸ Ong myös huomauttaa, että suullisessa esityksessä sanotun totaalinen poistaminen on oikeastaan mahdottomuus. Tämä ei puolestaan päde kirjalliseen ilmaisuun. (Ong 1982, 104.) Tietenkin suulliset esityksetkin varioivat, mutta tämä variaatio ei toteudu niin, että joku laulu laulettaisiin ja kesken kaiken otettaisiinkin joku tietty kohta uusiksi, ja toinen ja kolmas, koska haluttaisiin lisätä allitteraatiota tai poistaa tai lisätä ilmaisun murteellisuuksia. Tällainen muuntelu on puolestaan ominaista juuri laulutekstien kirjalliselle transmissiolle.

Kirjoitettaessa tapahtuu tietynlainen etäännyminen kieleen, joka ei ole läsnä suullisessa puheessa (Ong 1982, 103).⁹ Kun laulusitystä on ryhdytty muuttamaan kirjoitettuun muotoon ja työstämään ensimmäistä kirjoitettua muotoa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle lähetettävään muotoon, kielen luonne on muuntunut sellaiseksi, jota on voitu kirjoituksessa muunnella. Näin on myös toimittu, kuten tulen esittämään. Rytkösen suhde kieleen ja lauluilmaisuuksiin on ollut etäännyneempi kuin informantin, joka laulun on esittänyt.¹⁰

Rekilaulut ja niiden asema 1800-luvun lopulla

Monissa tutkimuksissa on toistettu näkemystä, jonka mukaan rekilauluja ei 1800-luvulla arvostettu (Asplund 2006, 148; Asplund 1981, 105; Laitinen 2003, 332). Arvokkainta oli kalevalamittainen runous ja sitä kerääjätkin ensisijaisesti halusivat talteen. Anneli Asplund on kuitenkin todennut, että kiinnostus lauluja kohtaan kasvoi 1800-luvun loppupuolella. Laulujen musiikillinen anti tajuttiin, pitkälti Ilmari Krohnin ansiosta. (Asplund 2006, 149.)

Rekilaulujen vähättely näyttää tosiaan olleen vallitseva asiantila varsin pitkään. Myöskään E. A. Saarimaan käsitys lauluista ei ollut kummoinen F. A. Hästeskon [Heporaudan] toimittamassa teoksessa *Suomalainen kansanrunous. Yleistajuisia tutkielmia koulutyön ja itseopiskelun avuksi* (1923). ”Se raaka ja säädytön sävy, mikä näillä lauluilla usein on, ilmaisee niiden hyvin viihtyvän kaikenlaisten kulkurien ja hylkiöittenkin parissa”, Saarimaa lataa (1923, 184). Rekilaulun tyypillisimmän aloitusformulan, luonnonjohdannon ja sitä seuraavan osuuden suhteesta hän kirjoittaa, että ”usein on vertaaminen vain muodollista laatua, jolloin säikeistö tavallisesti on vailla kaikkea runollista arvoa” (emt. 172). Saarimaa kirjoittaa kalevalamittaista perinnettä arvostaen myös, että ”vanhat laulut olivat aiheiltaan rikkaita kuvastaen ihmisen erilaisia mielialoja ja tunnelmia, uudemmissa on yksi ainoa aihe, rakkaus, niin keskeisenä ja miltei yksinomaisena, kuin se olisi ihmiselämässä a ja o” (emt. 175).

Saarimaa myös kritisoi artikkelissaan heili-sanan käyttöä ja jatkaa (emt. 176–177):

8 Toisaalta Heikki Laitinen kirjoittaa laulukulttuurin kohdalla siitä, että laulusityksiä on tallennettu säätyläismentaaliteetillä, eli juuri sen perusteella, että ensimmäinen esitys on se ainoa oikea, aidoin. Esitykseensä tyytymättömälle ei ole annettu tilaisuutta uusien esitystään. (Laitinen 1991, 71.)

9 Ks. suullisen ja kirjoitetun kielen eroista myös esim. Goody 1987, 258–289.

10 Tämän näkemyksen voi tietysti myös kyseenalaistaa. Vrt. Heikki Laitisen kritiikki alaviitteessä 8.

Muut [vastaavat] tuntuvat jo äänneasullaan viittaavan siihen kevyeen ja huikentelemaan epävakaisuuteen, jota rekilaulut paljastavat niiden nimitysten sekä antajissa että kantajissa. Alatyylisinä ne eivät ole yksikään saaneet tilaa taidelyriikassa, joka sentään kaikkialla mielellään lainaa lemmityn nimityksiä kansanlauluista. Yhtä epärunollisia ovat lempinimitykset ”mamman poika”, ”mamman tyttö” ja ”mamman lirusilmä”.

Rekilauluja on tutkittu edelleen verrattain vähän. Anneli Asplund (1981) ja Satu Apo (1989) ovat kirjoittaneet rekilaulusta kokoomateoksiin ja Matti Hako (1963) *Suomen kirjallisuus*-teossarjaan. Varsinaiset rekilaulututkimukset ovat keskittyneet pitkälti metriikkaan ja laulujen musiikillisiin ominaisuuksiin (Laitinen 2003; Asplund 1997; Leisiö 1986). Vihtori Laurila (1956) on tutkinut rekilaulua rahvaan runoilijoita käsittelevässä tutkimuksessaan. Risto Blomster (2012) on tutkinut puolestaan rekilaulumittaisia romanilauluja.¹¹

On kiinnostavaa, että ilmeisestä väheksynnästä huolimatta rekilauluaineistoja on niin-kin runsaasti SKS:n arkistossa. F. A. Heporaudan mukaan uudempiä lauluja oli arkistossa 1920-luvulla 40 000 (vertailun vuoksi satuja oli 30 000 sekä runoja ja loitsuja yhteensä 50 000) (Hästesko 1923, 9–10). Anneli Asplund kirjoittaa, että riimillisten laulujen toisintoja olisi noin 150 000 (Asplund 2006, 149). Jos rekilauluja on SKS:n arkistossa näin paljon, paljonko lauluja olisikaan saatu talteen, jos niitä olisi kerätty systemaattisesti? Nämä ovat tietenkin aina aineistojen arvostukseen liittyviä kysymyksiä, jotka ovat historiallisesti sidonnaisia tietyn hetken yleiseen asenneilmapiiriin.

Vaikka osa sivistyneistöstä paheksuikin rekilauluja, etenkin kirjailijat olivat niistä vilpittömän kiinnostuneita 1800-luvun loppupuolella. Runoilijat kirjoittivat rekilaulumaista taide-runoa (ks. Karhu 2019) ja rekilauluista kirjoitettiin ihannoivia kirjoituksia lehtiin. Juhani Aho kirjoitti *Päivälehteen* 3.12.1892 otsikolla ”Vähän rekilauluista” ja ihaili muun muassa tapaa, jolla laulajat havainnoivat ympäröivää luontoa (ks. artikkelista lisää Laurila 1956, 60–61). Kansankirjailija Juhana Kokko muotoili näkemyksensä lauluista seuraavalla tavalla (*Päivälehti*, 23.12.1892): ”Omituinen, voisipa melkein sanoa – lumoava on noiden n.s. rekilaulujen vaikutus kansanlapsen mielentilaan. En luulisi liikoja laskevani, jos sanon että monen syvempituntoisen ihmisen hellimmät nuoruuden muistot liittyvät rekilauluihin.”

Rekilaulujen kielenkäyttö olikin innovatiivista ja raikasta. Laulut toimivat runoilijoille varmasti hyvänä mallina miten käyttää suomen kieltä, ajatella suomenkielistä ilmaisua ja sen mahdollisuuksia. Rekilaulut tarjosivat runoilijoille myös tutun melodisen kaavan, johon sanottavansa pukea, kuten Pentti Lyly on esittänyt (1983). Kirjailijoiden kiinnostus rekilaulua kohtaan näyttää suuntautuneen laulurepertuaarin lyyriseen, esteettisesti ajan sivistyneistöä miellyttäneeseen (esim. täysriimit), siveelliseen ja muutenkin sovinnaiseen puoleen.

Kerääjä Antti Rytkönen ja mustakantinen vihko

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmiin kuuluvassa Otto Mannisen arkistossa on musta vahakantinen vihko (A1908), joka sisältää Antti Rytkösen Sippolasta 1890-luvulla keräämiä rekilaulumuistiinpanoja. Antti Rytkönen ja

11 Varhaisimpia rekilaulua tutkineita oli Laurin Soini (1903, 1904), joka oli myös tunnettu perinteen kerääjä (Laitinen 2003, 14). Lotte Tarkan akatemiahankkeessa *The Muted Muses of Oral Culture. Ideology, Transnationalism and Silenced Sources in the Making of National Heritages and Literatures* (2019–2023) riimillistä kansanlaulua ja rekilaulua tullaan tutkimaan osana vaiennettua suullista perinnettä. Ks. myös Blomster 2009. Rekilaulua on sivuttu myös esimerkiksi Niina Hämäläisen väitöskirjassa (2012, 196–197).

Otto Manninen tunsivat toisensa yliopistolta ja osakuntapiireistä (Lyly 1983, 112). Antti Rytkösestä tuli myöhemmin kirjailija, kääntäjä ja kansakoulunopettaja. Nuoruudessaan hän oli aktiivinen kansanrunouden kerääjä, jonka SKS palkitsi keruutyöstään 1893 ja 1895. Vuonna 1895 *SKS:n keskusteluksissa* kehuttiin Rytkösen runsasta ja erittäin hyvin toimitettua kokoelmaa Sippolasta (Lyly 1983, 115; *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelut* 1895–1896, pöytäkirja 9.10.1895).¹²

Rytkönen keräsi perinnettä laidasta laitaan ja Sippolan lisäksi myös muualta. Rytkönen oli ollut esimerkiksi SKS:n stipendiaattina kesällä 1893 Liperissä, johon kohdistuvasta keruumatkasta hän oli puhumassa Kotikielen seuran kokouksessa syksyllä 1893 (*Uusi Suometar*, 18.11.1893). *Uuden Suomettaren* kokousta käsittelevässä uutisessa luetellaan kaikki Rytkösen matkallaan keräämät perinnelajit. Kerääjän ”saaliina” mainittiin toki ensiksi *Kalevalan* ja *Kantelettaren* runojen tapaiset, mutta myös uudemmat runot, laulut, loitsut, taiat, sadut ja arvoitukset.¹³

Rytkönen oli monilla tavoin kirjallisesti aktiivinen ja kirjoitti vielä 1930 säännöllisesti humoristisia tilapäärunoja *Uuteen Suomeen* nimimerkillä Anssi (E. V-e., *Laatokka* 14.8.1930). Rytkösen esikoiskokoelma *Lauluja*, joiden runot pohjautuvat osin mustakantisessa vihossa esiintyviin rekilauluihin, julkaistiin 1900 (vrt. Lyly 1983, 115). Esikoiskokoelma sai myönteisen, muttei mitenkään ylistävän vastaanoton.¹⁴ Vaikka kirjallisuudenhistoria ei Rytköstä tunne, hän oli ilmeisesti aikanaan tunnettu albumeissa ja aikakauslehdissä julkaisemiensa runojen ansiosta.¹⁵

Mustakantinen vihko alkaa 192 laulusäkeistöllä, jotka on kirjoitettu kahteen riviin mustekynällä. Laulusäkeistöt on kirjoitettu yhteen pötköön, ilman tietoja keruupaikoista tai merkintöjä siitä, mitkä laulusäkeistöt ovat kuuluneet esitystilanteessa yhteen. Laulujen informantiksi on merkitty Mari Vainonen. Vihkoa lukiessa saa käsityksen, että kaikki alkupuolen rekilaulut olisi saatu kyseiseltä informantilta. Vainonen oli Rytkösen tietojen mukaan 20-vuotias ja muuttanut Sippolaan Elimäeltä. SKS:lle lähetetyissä muistiinpanoissa lauluja on pantu kuitenkin myös toisen informantin, Otto Fräntin nimiin.

Mannisen arkistossa olevan vihon yhteyteen onkin arkistoitu myös kirje Otto Fräntiltä. Kirje on päivätty 25.1.1893 Liikkalassa ja Fränti kirjoittaa postittavansa Rytköselä kirjeen mukana vihdoin tämän pyytämät laulut: ”Nyt vasta lähetän sinullen näitä lauluja, ovat niin huonosti kirjoitettu mutta ota aika enempi etehesi ehkä näistä sentään selvän saa toisia lauluja koetan vielä muistella.” Kirje koostuu neljästä liuskasta, joille Fränti on kirjoittanut rekilauluja mustekynällä, erottaen laulut viivalla toisistaan.

Mustakantisen vihon alkupään laulujen yhteyteen on merkitty Mari Vainosen nimen lisäksi myös kaksi muuta nimeä. Mustekynällä Edvard Niiranen, joka ilmeisesti oli Otto

12 Rytkönen oli kerännyt Sippolasta ainakin satuja, lauluja, loitsuja, taikoja ja arvoituksia (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelut* 1895–1896, pöytäkirja 9.10.1895).

13 Rytköselä on SKS:n arkistossa kaiken kaikkiaan 2836 perinnelajiyksikköä.

14 Ks. esim. 12.5.1900 Eino Leinin arvostelu *Päivälehdessä*.

15 Rytkönen kuoli 60-vuotiaana joulukuussa 1930, samana vuonna, kun hänen runokokoelmansa *Yksinäisyyden sävel* julkaistiin Otavalta. Maineikas perinteenkerääjä, kielitieteilijä ja professori Ahti Rytkönen oli Antti Rytkösen poika.

Mannisen aikalainen Savon Kangasniemeltä (josta Manninen oli itse kotoisin) ja Erikki Anttila lyijykynämerkintänä.¹⁶

Näiden laulujen jälkeen vihossa on vielä toinen laulukokonaisuus, 27 sivua lauluja, jotka on nimetty rinkilauluiksi. Nämä laulut on erotettu selvästi omiksi yksiköikseen. Eri laulukokonaisuuksien välille on jätetty tilaa, laulujen välit on merkitty välimerkein sekä kunkin laulun perään on kirjoitettu mistä, ja osin myös keneltä laulut on kerätty.

Nämä vihon kaksi lauluja sisältävää kokonaisuutta eroavat luonteeltaan toisistaan. Vaikka molemmat on kirjoitettu mustekynällä, alkupuolen laulut näyttävät luonnosmaisena, laulun virtana, kun taas rinkilauluiksi nimetyt laulumuistiinpanot ovat koherentteja ja strukturoituja perinnemuistiinpanoja. Ensimmäiset voisi geneettisen kritiikin termein määrittellä tekstin luonnosvaiheeseen liittyviksi ja jälkimmäiset tekstin viimeistelyvaiheeseen liittyviksi teksteiksi.¹⁷ Molemmat aineistot ovat kuitenkin SKS:n perinnekoelmaan lähetettyjen laulumuistiinpanojen esitekstiä. Ne ovat tietynlaisia luonnoksia, tai työkäsikirjoituksia, jotka edeltävät Rytkösen auktorisoimia ja SKS:lle lähettämiä versioita.

Pentti Lyly arvelee Rytkösen antaneen vihon Manniselle viimeistään syksyllä 1895, jotta tämä voisi käyttää tyhjäksi jääneitä sivuja muistiinpanoihinsa (Lyly 1983, 112). Vihossa onkin myös Mannisen yliopistoaikaisia luentomuistiinpanoja, jotka käsittelevät muun muassa Kaarle Krohnin *Kalevala*-luentoja (Lyly s.a., 161). Manninen on myös tehnyt vihon alkupuolen lauluihin joitain muutoksia lyijykynällä ja kirjoittanut omia lauluversioita tai runoluonnoksia ketjuttaen vihon laulusäkeistöjä yhteen.¹⁸ Lisäksi Manninen on luonnostellut vihkoon omien runojensa luonnoksia, muun muassa ”Kosken ruusu”-runonsa alkusäkeistöjä, joka alkaa tunnetun ”Ensin oli mettä ja sitten oli vettä ja sitten tuli kuohuva koski”-rekilaulun uudelleenkirjoituksella (ks. Hämäläinen & Karhu 2019; Lyly 1983).

Vihon alkupuolen laulutekstien oheen on kirjoitettu myös joitain lauluja koskevia kommentaareja, sanaselityksiä. Selitykset on merkitty selitettävän sanan viereen asteriskilla ja selitys on kirjoitettu vihon alalaitaan:

Harmaa lintu se veden päällä siipiänsä laukoo*
Heilini ääni se korvistani ei kuulumasta taukoo.

* levittää (SKS/KIA, A1908)

Mustakantisen vihon alkupuolen laulut

Minkälaisia lauluja mustakantisen vihon alkupuolen laulut ovat? Tunnelmat liikkuvat keveän ilakoivasta melankoliseen. Lähes kaikki laulut kertovat tavalla tai toisella rakkaudesta. Niissä esiintyy jatkuvasti Saarimaan karsastama ”heili” ja sen erilaiset synonyymit. Eräässä laulussa puhutaan muun muassa ”heitusta”:

16 On siis mahdollista, että vihon alkupuolen lauluihin on koottu lauluja usealta eri informantilta, esimerkiksi myös Niiraiselta ja Anttilalta Fräntin ja Vainosen lisäksi.

17 Ks. Tekstuaalitieteen sanasto: luonnos ja viimeistelyvaihe.

18 Ymmärryksen mukaan KRA:n aineistoissa ei näy Mannisen lauluihin tekemiä muutoksia. Teoriassa Rytkönen ja Manninen ovat voineet yhdessäkin käydä läpi rekilaulumuistiinpanoja ja ”korjailia” laulutekstejä.

Käy sinä heittäni perästä ja elä tuppaa rinnalleni
Kun sinä muita riiailet se pistää mun pinnalleni. (KIA, A1908)

Lauluissa esiintyy rekilaululle tyypillisenä pidettyä luonnonjohdantoa (ks. esim. Asplund 2006, 146), kuten seuraavassa, ja myös muita yleisiä aloitusformuloita:

Toihan se mettää kaunistaa toi tasalatva mänty
En minä rappuja tarvitte oman kullan sänkyä. (KIA, A1908)

Useat laulut alkavat kuitenkin toisin tavoin, usein laulajaan itseensä liittyvällä havainnolla:

Ei mun tarvii töitä tehlä eikä riisiä¹⁹ puia
Sen kun istun kammariss', kuin timpermännin muija.

Ja luulevat mun iloiseksi silloin kun minä laulan
Silloinhan mie suuren surun sylämmeeni painan. (KIA, A1908)

Vihon lauluista osa on tyttöjen lauluja, osa poikien lauluja ja osa sellaisia, jotka ovat sopi-
neet molempien suuhun. Kaikki tyttöjen laulut käsittelevät rakkautta ja heiliä:

Pelmannin pojista olen minä meinannu ikuista riaria
Torpa pojat ne komeita ja rengit kulkevia. (KIA, A1908)

Lauluissa rikotaan myös ns. perinteisinä pidettyjä sukupuolirooleja (ks. rekilauluista naisnä-
kökulman kautta tarkasteltuna Apo 1989). Esimerkiksi seuraavassa laulussa huvilivittö on
saanut omakseen kauniin mammanpojan:

Heilini kartano virran (Kymen) rannalla, eikä se virtaan kaalu.
Voi kun nätin mamman pojan on huvilivittö saannu. (KIA, A1908)

Nainen näyttäytyy lauluissa myös aktiivisena toimijana:

Tämän kylän pojille tulee surullinen talvi
Laulajatytöt pois ne menee, niin kuin lintuparvi.

Mitä tuolla merellä mustottaa, se taitaa olla saari
Viilessä kuulessa pitäjäss on työllä appivaari. (KIA, A1908)

Mustakantinen vihko sisältää myös metapoeettisia lauluja:

Minä nyt olen laulaja tyttö ja mull on laulun ääni
Nuoren pojan viettelen tuoll lempeytelläni.

En mie sen vuoksi laulele että heliä on ääni
Laulelen huvituksekseni, tuli heiliä ikäväni. (KIA, A1908)

19 ä-kirjaimen pisteet lisätty myöhemmin lyijykynällä.

Osassa metapoeettisia lauluja laulajan sukupuoli on eksplikoitu, kuten ensimmäisessä laulussa. Osassa taas laulajan sukupuolta ei korosteta.

Loppusoinnuissa esiintyy täysriimiä, mutta myös puolisoituja, ja pariin kertaan riimisana on sama.²⁰ Vihkoon ei ole merkitty laulettua sävelmää (kuten ei SKS:n perinnekokoelman aineistoihinkaan). Laulut on kirjoitettu vihon alkupuolella kahteen riviin, missä muodossa laulut saattoivat toisinaan kirjoitettuna esiintyä (vrt. Asplund 2006, 146). Vihon loppupuolen rinkelaulut on jo asemoitu neljään riviin (kuten ne esiintyvät SKS:n perinnekokoelman aineistossakin).

Kuten tunnettua, rekilaulussa esiintyi myös todella rivoa ilmaisua. Vihon lauluissa ei rivoa ilmaisua löydy. Muistiinpanoissa ei esiinny edes merkintää ”saatettiin laulaa myös rivoilla sanoilla” tai vastaavaa. Vihossa on tosin lauluja, jotka viittaavat eksplisiittisesti sukupuoliaktiin tai sen seurauksiin, tai siihen että tyttö on pidättäytynyt seksuaalisesta kanssakäymisestä:

Yksin täytyy maata mennä, yksin täytyy nukkuu
Vieraan tytön vierehen tuo hellu herja nukku.

Niin minä olen kasvannu kuin kukka mettän luhlass'
Sen minä olen sanonnu, vaikka pojista olen minä puhdas. (KIA, A1908)

Kiinnostavaa on, että Rytkösen SKS:n perinnekokoelmaan lähettämän laulun yhteydessä²¹ esiintyy myös toisenlaista ilmaisua, jossa puututaan naisen ulkomuotoon ja rintoihin (miehisen katseen lempi aiheeseen) varsin suorasukaisesti:

Ei soo likka eikä mikää
Joll on pitkät tissit,
Joll on pienen ymmyrjäiset
Se on likka vissist. (KRA, 1783)

Perinnekokoelman laulumuistiinpanot ja keruun kahdenlainen dialogisuus

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston perinteen ja nykykulttuurin kokoelmista löytyy siis myös mustakantisessa vihossa esiintyviä lauluja Rytkösen arkistoon 1890-luvulla lähettäminä. Kaikki sekä vihosta että perinnekokoelmasta paikallistamani laulut ovat samassa sidoksessa (Rytkönen, Antti. A. 5. 1251–1491, 1700–2131. 1895).²² Noin puolet informantin nimiin merkityistä lauluista on merkitty Mari Vainosen nimiin ja puolet Otto Fräntin. Osaan lauluista ei ole merkitty informanttia.²³

Kyseisen sidoksen ensimmäisellä sivulla on seuraavat merkinnät:

20 Ks. vihon laulujen riimityksistä lisää Karhu (tulossa).

21 Joka on myös kerätty Sippolasta, mutta jota ei löydy vihosta.

22 SKS:n arkiston tiedoissa keruuvuosi oli 1891. SKS:lle aineistot ovat saapuneet 1895. Tutkimani laulut on erotettu omaksi kokonaisuudekseen sidokseen välilehdellä ”Uudempiä lauluja”. Näiden Sippolasta kerättyjen laulujen etulehdellä on maininta, että kokonaisuus koostuu 41 sivusta.

23 Keruupaikkana näissä ilman informantin nimeä olevissa lauluissa on ollut myös Sippola. Ja tarkemmin joko Hirvelä, josta Vainosen ja Fräntinkin laulut on, tai sitten Mämmilä. Näitä ilman informantin nimeä perinnekokoelmassa esiintyviä lauluja ei löydy mustakantisesta vihosta.

Rytkönen, Antti 2. läh.

Nrot 1700–2131 + ½ arkkia vanhaa käsikirjoitusta

A. Rytkönen

Sippolan ja Vehkalahden kokoelmat melkein kaikki vuodelta 1893 kev. (25 arkk.)

Osa Rytkösen arkistoon lähettämistä lauluista on kadonnut aikojen saatossa. Arkistoaineistojen yhteyteen on merkitty tieto, että aineisto-osan katoaminen on havaittu 1930-luvulla. Näitä kadonneita aineistoja on ollut ainakin kahden sidoksen aineistojen yhteydessä. Jo mainitusta sidoksesta (II. S:6.3) puuttuu noin 200 perinneyksikköä, numerot 1491–1699 sekä pari muuta irrallista yksikköä. Mustakantisen vihon laulut (1728–1792) sijoittuvat varsin lähelle näitä numeroita.²⁴

Folkloristi Tiina Seppä on kirjoittanut, että kansanrunousaineistot ovat syntyneet paitsi laulajien, myös kerääjien kokemuksista ja tunteista ja että kerääjien kompetenssi samastua laulajan kokemukseen on tuottanut aineistot sellaisiksi kuin ne arkistossa näyttäytyvät (Seppä 2010, 411). Kerääjän, Rytkösen rooli perinnearkistoon lähetettyjen aineistojen osalta on myös tärkeä. Vaikka osa Rytkösen aineistoista on kadonnut ja siksi on mahdollista täydellä varmuudella sanoa, onko hän lähettänyt aikoinaan kaikki vihossa esiintyvät laulut SKS:lle vaiko vain osan, vahva oletukseni on, että vain osa on lähetetty SKS:aan. Tähän viittaa muun muassa se, että osa vihon lauluista on merkitty vetämällä viiva marginaaliin ja nämä laulut ovat pitkälti samoja, joita Rytkösen aineistoista perinteen kokoelmasta löytyy. Fräntin kirjelähetyksen mukana tulleista lauluista löytyy myös vain osa SKS:n perinteen kokoelmasta.

Voidaankin olettaa, että Rytkönen on tehnyt lauluista tietynlaisen valikoiman, jonka lähettänyt arkistoon. Tämän valikoiman luonteeseen on vaikuttanut se, minkälaista perinnettä SKS on keruukehotuksissaan ilmoittanut haluavansa, mutta myös hänen omat näkemyksensä siitä, minkälaista perinnettä arkistoon tulisi lähettää, tai minkälaisena perinteen tallentajana hän halusi esiintyä. Huomionarvoista on ainakin se, että niitä vihossa esiintyviä lauluja, joissa vahva naisen ääni pääsee parhaiten oikeuksiinsa, ei löydy Rytkösen SKS:aan lähettämistä lauluista.²⁵

Suullinen esitys on aina osa dialogia (Ong 1982, 101; vrt. myös Seppä 2010), mikä heijastuu keruutilanteeseen. Suullisen perinteen taitaja on laulanut tai sanellut laulut kerääjälle, joka on kirjoittanut ne ylös. Kerääjä on voinut esittää johdattelevia kysymyksiä tai pyyntöjä, joista ei ole Rytkösen keräämissä aineistoissa säilynyt jälkiä. Kuten on tullut jo esiin, Rytkönen on kuitenkin saanut aineistoja myös toisenlaisen dialogisen kommunikointitavan välityksellä kuin puheen: osana kirjeenvaihtoa.²⁶ Kirjemuotoinen lähetys sisältää itse informaation lisäksi usein myös selittävän saatekirjeen, kuten informantti Otto Fräntinkin tapauksessa.

24 Rytkösen aineistoja on puuttunut myös muualta. Sidoksen ”Rytkönen, A.3., 1–594.” alkulehdillä on merkitty ensin, että osa aineistosta puuttuu. Ja sitten, että Sulo Haltsonen on löytänyt kyseiset aineistot syksyllä 1931.

25 Myös Seppä nostaa esiin sen, että naisten kokemuksia ja arkea on pidetty epäkiinnostavana perinnettä kerätessä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa (Seppä 2010, 416).

26 Oletan siis, että Rytkönen on kirjeitse saamiensa tiedonantojen lisäksi myös käynyt Sippolassa keräämässä perinnettä. Miten dokumentaatiota tästä en ole löytänyt. *SKS:n keskustelumuksista* ei löydy asiasta tietoa.

Fränti kirjoittaa vähän pahoittelevaan sävyyn Rytköselle, että vasta nyt pääsee lähettämään lauluja tälle ja että on laittamassa lauluja myöhemmin myös lisää. Oliko Rytkönen tavannut ikätoverinsa Fräntin keruumatkalla vai olivatko miehet olleet jo ennestään tuttuja, kenties ystäviäkin? Fränti aloittaa kirjeen tervehdyksellä ”Hyvä Antti”, mikä viittaa tuttavallisiin väleihin (toisin kuin joku toinen mahdollinen tervehdys, ”Hyvä herra Maisteri” tms.).

Rytkösen ja Fräntin tapaus nostaa esiin myös sen, että arkistoaineistoa lukiessa ja tutkiessa ei voi tietää, onko aineistot kerätty suullista esitystä seuraamalla vai kirjoitettuna tiedonantoina. Vaikka usein ajatellaan aineistojen olleen kerätty itse laulutilanteessa, ei Fräntin tapauksessa tämä pidä paikkaansa.

Rekilaulujen kirjoitetut variantit

Perinneaineistojen tulkinnessa kontekstien ymmärtäminen on tärkeää. Tiina Seppä kirjoittaa, että muistiinpanotapahtumassa erilaiset äänet (informantin ja kerääjän) sulautuvat. Äänten sekoittuminen jatkuu myös tutkijan tulkinnan kautta. (Seppä 2010, 417.) Tarkastellen seuraavassa, miten informanttien ja Antti Rytkösen äänten sekoittuminen on paikallistettavissa tutkimissani aineistoissa juuri transmissioon ja muistiinpanojen tekstuaaliseen variaatioon. En suhtaudu kirjoitettuun laulutekstiin tehtyihin muutoksiin niinkään degeneraationa, joka tarvelee autenttisen suullisen laulun tekstin, vaan kirjoitukseen kuuluvana ominaispiirteenä (vrt. Ong, 1982, 104).

Esittelen seuraavaksi lyhyesti tutkimani variaation luonnetta. Tietynä hetkenä informantti Otto Fränti on esittänyt laulun Rytköselle tai ainakin antanut siitä hänelle tiedon (kirjeitse). Tästä tietystä laulusta on tallentunut arkistoon toisistaan poikkeavia kirjoitettuja versioita. Suullisen perinteen variaation voisi esittää seuraavasti: A1, A2, A3, jossa jokainen A-kirjain vastaa eri hetkenä esitettyä laulutoisintoa. A1 voisi edustaa Mari Vainosen laulamaa versiota jostain tietystä laulusta, A2 Otto Fräntin ja A3 jonkun kolmannen laulajan esittämää versiota. Arkistoaineiston yhteydessä havaittavan kirjoitetun variaation osalta jokainen näistä A-kirjaimista jakaantuisi vielä omiksi arkistoiduiksi tekstivarianteikseen, joita kohta esiteltävässä kaaviossa indikoi pieni kirjain.

Kuten on jo esitetty, lauluista on SKS:n arkistossa useita variantteja. Ensinnäkin Mannisen arkiston mustakantisessa vihossa on lauluversioita samoin kuin Fräntin kirjeen yhteydessä. Tämän lisäksi vihkosta on olemassa koneella kirjoitettu kopio (tehty 1954, SKS:n arkiston perinteen ja nykykulttuurin kokoelma). Arkistossa on myös Rytkösen SKS:lle 1890-luvulla lähettämät auktorisoidut laulutekstit. Rytkösen käsinkirjoitetuista muistiinpanoista on olemassa vielä mikrofilmikopiokin. Olen antanut näille jokaiselle tekstiesiintymälle oman indikaattorin seuraavassa taulukossa:

Mustakantisen vihon lauluversiot	Aa1
Fräntin kirjeen lauluversiot	Aa2
Vihon koneella kirjoitettu kopio	Ab
Rytkösen SKS:lle 1890-luvulla lähettämät auktorisoidut laulutekstit	Ac
Mikrofilmikopio Rytkösen lähettämistä muistiinpanoista	Ad

M. J. Driscoll on erotellut kolme tekstuaalisen transmission analyysin kannalta tärkeää, toisistaan erillistä käsitettä: *teoksen (work)*, *tekstin (text)* ja *artefaktin (artefact)* (2010, 93–94). Driscoll käyttää esimerkkinä Shakespearen kirjoittamaa teosta *Hamlet*. Joku tietty laitos kyseisestä teoksesta edustaa teoksen tiettyä tekstiä ja Driscollin omistuksessa oleva tietty kirjan kappale tämän kyseisen laitoksen artefaktia. Rytkösen keräämien aineistojen tapauksessa joku tietty laulu on verrannollinen teokseen, ja kaikki kyseisen laulun erilaiset kirjoitetut versiot ovat tämän laulun erilaisia tekstejä. Artefakti-termillä ei ole tässä tapauksessa käyttöä, sillä kaikki esiintymät eroavat toisistaan materiaalisen muotonsa osalta. Tekstiversioilla onkin toisistaan monin tavoin poikkeava bibliografinen koodi, joka puolestaan vaikuttaa niiden lukukokemukseen ja tätä kautta myös niiden tulkintaan (vrt. McGann 1991).²⁷ Osa versioista on kirjoitettu käsin, yksi kirjoituskoneella ja yksi on mikrofilmikopio, joka ei täysin vastaa originaaliaan. Tekstiversioiden arkistokonteksti eli esiintyminen SKS:n arkiston eri kokoelmissa osana erilaisia aineistoja (eräs dokumentti runoilijan henkilöarkistossa ja muut perinneaineistojen yhteydessä) on myös eräs tekstiversioita keskeisellä tavalla erottava piirre. Yhtä lailla erottava piirre on se, että ne on tuotettu erilaisista lähtökohdista. Mannisen arkiston mustakantisen vihon kirjoitus on yksityisempää kuin Rytkösen SKS:lle lähettämät muistiinpanot.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 1890-luvulla lähetetyissä versioissa (Ac-aineistoissa) on havaittavissa tiettyjä laulusäkeistöjen erotteluun ja ryhmittelyyn liittyviä eroja Aa1-aineistojen (Mannisen arkiston rekilauluvihko) alkupuolen laulujen osalta. Yksi iso ero on se, että vihossa kaikki alkuosan laulut (192 säkeistöä) on kirjoitettu yhdeksi kokonaisuudeksi. Rytkösen SKS:lle lähettämässä lauluissa laulut on pilkottu osiin. Rekilaulu oli ilmeisesti alun perin yksisäkeistöinen laulun laji (esim. Laurila 1956, 60) ja usein laulaessa säkeistöjä ketjutettiin toisiinsa varsin summittaisesti. Selvästi on myös tapauksia, joissa säkeistöillä on kiinteä yhteys toisiinsa. Se, esiintyykö joku säkeistö yksinään vai ketjutettuna toisiin säkeistöihin muistiinpanoissa, vaikuttaa aina säkeistön luentaan ja sitä kautta tulkintaan.

Kuten on jo tullut esille, mustakantisen vihon aineistoissa alkupuolen laulusäkeistöt on kirjoitettu kahteen riviin, kun taas Rytkösen SKS:lle lähettämässä versioissa ne on ainakin pyritty kirjoittamaan rekilaulun vakiintuneeseen muotoon, neljään riviin. Parisäkeiden kesuuran, säkeen puolimaille sijoittuvan tauon, paikkaa ei näin ollen ole vihon lauluissa eksplikoitu. Kun Rytkönen on asemoinut laulut neljään riviin lähettäessään niitä arkistoon, on hänen täytynyt määrittää tämä paikka. Kyseinen tauon paikka on toki rekirytmien tuntevalle helpohko havaita, mutta toisinaan siinäkin voi olla horjuntaa. Manninen, jolla on ollut hyvin tarkka rytmikorva, on esimerkiksi eräässä vihon rekilaulu-uudelleenkirjoituksessaan katkaissut ensimmäisen parisäkeen ensin eri paikasta kuin mihin hän lopulta käsikirjoituksessaan päätyi.

Laulutekstien asetteluun liittyvien erojen lisäksi kirjoitettujen lauluversioiden välillä on myös kielellisiä eroja. Esittelen seuraavassa, minkälaisia eroja vihon laulutekstien (Aa1), Fräntin kirjeitse Rytköselle lähettämien laulutekstien (Aa2) ja SKS:n perinnearkistoon lähetettyjen tekstien (Ac) välillä esiintyy, nimenomaan Antti Rytkösen toiminnan tuloksena.

27 Bibliografinen koodi yhdistetään usein julkaistuun kirjallisuuteen, mutta Veijo Pulkkinen on osoittanut geneettisessä tutkimuksessaan runoilija Aaro Hellaakosken *Jääpeleistä* (2017), että se on toimiva käsite myös käsikirjoitusten ja syntyprosessien analyysissa. Pulkkinen on tutkinut bibliografisen koodin muotoutumista syntyprosessin aikana.

Vertaan ensin Fräntiltä kerättyjen laulujen variantteja toisiinsa: Fräntin nimiin merkittyjä perinnekokoelman laulutekstejä mustakantiseen vihkon tai kirjeen lauluteksteihin.

Seuraavassa on kolmen säkeistön laulukokonaisuus perinnekokoelmasta (Ac). Erot KIA:n aineistoihin (Aa1) on merkitty kursivilla:

Heilini kasvot kuin auringon valo
Ja ääni se soi kuin peli
Seittemän likkaa ihastui
Kun heilini naurahteli.

Heilini kirjeen *kirjoitti*
ja siin oli ii ja ässä
Tuosta mä tulín tietämään
Että se oli ikävässä.

Siliällä, siliällä järven jäällä
Se haavan lehti luistaa
Sitä hetkee ei *tytöt* tule
Ettei heili muista.

O. Fränti
Sipp. Hirv. (KRA, 1731)

Kyseiset säkeistöt löytyvät myös mustakantisesta vihosta, jossa säkeistöt esiintyvät niin ikään peräkkäin. Ensimmäinen säkeistö on sama molemmissa. Toisessa on pieni muutos, joka on tässä kursivoitu:

Heilini kirjeen *laittoi* ja siin oli i ja ässä
Tuosta ma tulín tietämään että se oli ikävässä. (SKS KIA, A1908)

SKS:n perinnekokoelman version ensimmäinen säe on allitteraationsa vuoksi tehokkaampi ("kirjeen kirjoitti"), kuin mustakantisen vihon versio, josta allitteraatio puuttuu ("kirjeen laittoi"). Kolmannessa säkeistössä on myös pieni ero: tekstissä puhutaan "sileästä", ei "siliästä".

Sileällä sileällä järven jäällä se haavanlehti luistaa
Sitä hetkee ei *tytölle* tule, ettei heili muista. (SKS KIA, A1908)

Tässä tapauksessa murteellisuutta ei olekaan karsittu, vaan sitä on lisätty auktorisoituun versioon. Säkeistössä on myös vaihdettu sana "tytölle" muotoon "tytöt". Muutos liittyy mahdollisesti siihen, että laulun ensimmäisessä säkeistössä puhutaan seitsemästä likasta, jotka ovat heiliin ihastuneita. Myös puhetilanne on nyt muuttunut. Perinnekokoelman laulussa laulaja puhuttelee tyttöjä suoraan.

Ilmeisesti Rytkönen on valikoinut vain osan Fräntin kirjeen mukana tulleista lauluista (Aa2) arkistoon toimitettavaksi, sillä kirjeessä esiintyy lauluja, joita ei löydy perinnekokoelmasta.²⁸ Kirjeeseen on kirjoitettu, useiden muiden laulusäkeistöjen joukkoon, seuraavat säkeistöt, seuraavalla tavalla asemoituina:

28 Olen käynyt läpi ne Rytkösen kokoelman riimilliset laulut, jotka on kerätty keruuluettelon mukaan Sippolasta.

se

Eihän suru paljon pai=
na tällä kymmenella *enen*=
pää kun haavan lehti
pojan kämmenellä.

Niin kauvan minä kävelen
tämän kylän raittil kun
saappaan korot kestää niin
kauvan minä riijaan yhtä ja
toista kun oma kulta estää (KIA, A1908)

Kyseiset kaksi laulusäkeistöä löytyvät perinnekokoelmasta (Ac) seuraavanlaisina:

Eihän suru paljon paina
Tällä kymmenellä
Enempää kun haavan lehti
Pojan kämmenellä.

Niin kauvan minä
kävelen tämän
kylän raittil
Kun saappaan korot kestää
Niin kauvan minä
riijaan yhtä ja toista
Kun oma kulta estää. (KRA, 1741)

Ensimmäisestä säkeestä on tiputettu yksi yksitavuinen sana pois, mikä vaikuttaa säkeen rytmiin. Kyseinen sana on tosin sellainen, jonka Fräntikin on ensin mahdollisesti unohtanut kirjoittaa tai jättänyt pois laulutekstistä. Ensimmäisen säkeistön osalta Rytkönen on myös asemoinut säkeet rytmisesti paremmin vastaamaan nelisäemallia ²⁹ ja yksi kohta on korjattu oikeakieliseksi: "enenpää" muotoon "enempää".

Huomionarvoista on, että kyseiset säkeistöt on merkitty kirjeeseen vetämällä marginaaliin lyijykynällä viiva. Tällaisia lyijykynämerkintöjä on myös mustakantisen vihon marginaaleissa tiettyjen laulusäkeistöjen yhteydessä. Tulkintani mukaan näillä merkinnöillä on merkitty arkistoon lähetettäviä lauluja, kuten on jo tullut esille.

Edellä esiteltyjä kahta laulusäkeistöä edeltävä säkeistö on myös merkitty kirjeessä viivalla, mutta säkeistö esiintyy perinnekokoelmassa toisessa yhteydessä. Myös tässä säkeistössä puhutaan surusta. Laulu on saanut arkistossa tunnistetiedon 1743 ja siinä on tiettyjä eroja suhteessa Fräntin kirjoittamaan versioon:

En minä ~~silloin~~-surru silloinkaan
Kun *heilani* minun jätti
Ajattelin vaan, *kyl* uuden
saan
Kun *olen* nuori ja nätti. (KRA, 1743)

²⁹ Kirjeessäkin on nelisäemalli, mutta säkeitä ei ole asemoitu rytmisesti oikein. Tämä on kiinnostava seikka, sillä Fränti on varmasti laulaessaan hahmottanut rytmin.

Rytkönen on ensin ollut kirjoittamassa ensimmäistä säettä muotoon "En minä silloin surru", mutta muuttanut sen sitten samaan muotoon, jossa säe Fräntin kirjeessä esiintyy: "En minä surru silloinkaan". Fräntin käyttämä sana "hellu" on puolestaan korvattu konventionaalisemmalla "heilalla". Rytkönen on myös lyhentänyt yhden sanan "kyllä" muotoon "kyl" ja korvannut puhekielisemmän ja yksitavuisen muodon "oon" kirjakielisemmällä kaksitavulla "olen".

Samalla kirjeen sivulla edellisten säkeistöjen kanssa esiintyy vielä kaksi laulusäkeistöä. Nämä säkeistöt edeltävät kirjeessä muita säkeistöjä, vaikka ne arkistossa onkin sijoitettu näiden perään:

Kultani *kirjeen* kirjoitti
Sieltä *toisesta* pitäjästä
Ei siel-siinä ollu erosta, vaan
isosta ikävästä.

Mammani minua kasvatti
Kun *kukkaa* kämmenellä
Ei luullu *harmin näkevän*
Kun olin neljännellä. (KRA, 1745)

Fräntin versiossa esiintynyt kansanomainen "kirja" on vaihdettu "kirjeeksi" ja harvinainen "kukkain" "kukaksi". Toisen säkeistön sanamuodoissa on enemmänkin muutoksia. Fräntin versiossa on lukenut: "ei se *tuullu harmia näkevänsä* kun olin neljännellä". Rytkönen on mahdollisesti osin vain oikonut Fräntin kirjoittamaa muotoa "tuullu" muotoon "luullu". Perinnekokoelman versiossa kolmannen säkeen rytmi eroaa kuitenkin jonkin verran kirjeen laulun rytmistä, sillä se on kaksi tavua lyhyempi kuin Fräntin kirjeeseen kirjoittama säe.

Vainoselta kerättyjen laulujen tarkastelu osoittaa, että myös häneltä kerättyjen laulujen versioissa on eroja. Seuraavassa muistiinpano mustakantisesta vihkosta:

En *mie* sen vuoks laulele että heliä on ääni
Laulelen *huvitukseksen*, tuli heiliä ikäväni

*Toihan se mettää*³⁰ kaunistaa toi *tasalatva mänty*
En minä rappuja tarvitte oman kullan sänky. (KIA, A1908)

Perinnekokoelman versio on puolestaan seuraavanlainen:

En *minä* sen vuoksi laulele
Että heliä on ääni
Laulelen *huvitukseksin*
Tuli heiliä ikäväni.

Toihan mettää kaunistaa
Toi *tastalatvamänty*
En minä³¹ rappuja tarvitte
Oman kullan sänky. (KRA, 1788)

30 Sana ollut ensin muodossa "metsää".

31 Yliviivattuna mahdollisesti ensin "ma".

Kyseisessä tapauksessa murteellisesta ilmauksesta "mie" on luovuttu ja muutettu se yleiskielisempään muotoon "minä". Jälkimmäisen säkeistön ensimmäisen säkeen rytmitys on myös hieman erilainen, sillä perinnearkiston versioista puuttuu jälleen sana "se". Seuraavassa säevarianttien rytmi on kuvattu metrisen mallin avulla, jossa + merkitsee isku/nousutavua ja 0 laskuasemassa olevaa tavua:

Toihan se mettää kaunistaa +00+0+0+

Toihan mettää kaunistaa +0+0+0+

Vihossa esiintynyt säkeenalkuinen daktyyli (kaksi tavua laskuasemassa +00) on muutettu trokeeksi (yksi tavu laskuasemassa +0). Vastaava yksitavuinen sanan poisto esiintyi myös jo aiemmin esitellyssä tapauksessa.

Seuraavassa esimerkissä vihossa esiintynyt sana "virta", joka on jo mustakantisessa vihossa eksplokoitu tarkoittavan tässä tapauksessa Kymi-jokea, on muutettu Rytkösen SKS:lle lähettämässä versiossa muotoon "Kymi":

Heilini kartano *virran* (Kymen) rannalla, eikä se virtaan kaalu.
Voi kun nätin *mamman* pojan on hulivilityttö *saannu*. (A1908)

Heilini kartano *Kymen* rannalla
Eikä se virtaan kaalu
Voi kuin nätin *mamma* pojan
On hulivili tyttö *saanu*. (KRA 1769)

Kyseisessä esimerkissä on puututtu myös riimisanan muotoiluun. Vaikka molemmissa versioissa esiintyy epäpuhdas riimipari, "kaalu – saannu" ja "kaalu – saanu", on jälkimmäisessä epäpuhtautta lievennetty poistamalla toinen kaksoiskonsonantti n. Nyt riimin epäpuhtauden muodostaa enää vain yksi kirjain l>n.

Vertailen vielä lopuksi eräitä vihon "Rinkilauluja"-osuuden lauluja Rytkösen arkistoon lähettämiin. Nämä laulut löytyvät perinnekokoelmasta toisesta sidoksesta kuin edellä esitellemiäni laulut. Niitä ei olekaan kerätty Sippolasta, vaan Kontiolahdelta. Nämä tekstit vaikuttavat valmiimmilta, pidemmälle työstetyiltä kuin vihon alkupuolen luonnostyypisemmät aineistot. Hypoteesini olikin, että näissä teksteissä ei esiintyisi enää variaatiota suhteessa perinnekokoelman aineistoihin. Näin ei kuitenkaan ollut: myös näiden tekstien ja perinnekokoelman tekstien välillä on eroja.

Rinkilaulujen joukossa on viisisäkeistöinen laulu, jonka keruutietoina lukee "Kl. Lehto". Seuraavassa erojen kursivointien lisäksi on myös merkitty hakasulkeisiin säkeen perään perinnekokoelman version erot. Perinnekokoelmassa laululle on annettu eri aikoina useita eri tunnistetta. Koko laulun vanha, kaikki säkeistöt sisältävä tunnistetieto on ollut alun perin 634. Kun lauluja on käyty uudelleen läpi, laulun kahdelle ensimmäiselle säkeistölle on annettu tunnistetieto 478 ja kolmelle jälkimmäiselle tunnistetieto 479. Perinnekokoelman variantin keruutiedot ovat tarkemmat, sillä niistä selviää seuraavat tiedot. Laulu on muisiin pantu 40-vuotiaalta Anna Pärsteinilta Kontiolahden Lehdosta:

Taivas on sininen ja valkoinen
Ja tähtösiä täynnä
Niin on nuori *syvämmeni* [>sydämmeni]
Ajatuksia täynnä. [>ajatuksia]

Kulkeissani vainiolla
Kukkaiskedon päällä
Näin minä neion nuorekin
Jok' *oli ruusuja* täynnä [>ol ruususia]

Minä yksin täällä
Kuin kukka kedolla [>Kun]
Sinä olet siellä
Kuin pensas niityllä.

Sano sano *todella* [>todellä]
Oletko omani
Vielä viime hetkellä,
Muistutan sinua

Täss' on oikea käteni
Ja hellä sydämmen
En nyt jou(d)a juttelemaan [>Ei nyt jouda]
Hyvästi kultasen. (KIA, A1908)

Tässä tapauksessa kieltä on muutettu yleiskielisemmäksi (*syvämmeni* >sydämmeni, *jou(d)a* > jouda), mutta toisaalta myös toisin kohdin on toimittu yleiskielistä ilmaisua vähentäen: *oli ruusuja* täynnä >ol ruususia.

Edellä esittelemäni versioiden väliset erot ilmentävät mielestäni juuri Rytkösen puuttumista laulujen kieleen. Perinnearkiston muistiinpanoihin on tosin tehty myös ainakin yksi muutos, joka on luultavimmin jonkun muun kuin Rytkösen tekemä. Laulussa 1746 on ensin lukenut "merkaa", sitten sanaan on lyijykynällä lisätty toinen k ja sanasta on tullut "merkkaa". Lopulta tämä toinen k on viivattu lyijykynällä yli. Kyseiset muutokset ovat kenties aineistojen tunnistetietoja lisänneen henkilön tekemiä, sillä myös laulun tunniste 1746 on kirjoitettu saman oloisella lyijykynällä.

Mitä tiedämme lauluista ja niiden kirjoitukseen liittyvästä variaatiosta?

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Rytkösen kirjoittamia rekilaulumuistiinpanoja sekä niiden transmissiosta johtuvaa variaatiota – kirjoitetun muuntumista. Eräs tutkimani arkistodokumentti on runoilijasuoventaja Otto Mannisen arkistossa, kirjallisuuden ja kultuurihistorian kokoelmassa (KIA), muut sijaitsevat puolestaan perinteen ja nykykulttuurin kokoelmassa (KRA). Antti Rytkösen keräämissä aineistoissa kerääjän ääni sekoittuu laulajan ääneen nimenomaan kirjoitustapahtumassa syntyneiden muutosten kautta.

Kirjallisen variaation olemassaoloa ei aina hahmoteta. Kirjoitettujen perinneaineistojen yhteydessä tämä ilmiö olisi kuitenkin huomioitava suullisen variaation lisäksi. Alessandro Portelli kirjoittaa kirjallisen muodon pyhydestä, joka saa ihmiset usein unohtamaan, että mikään lähde ei ole objektiivinen, eivät suulliset, mutta eivät myöskään kirjalliset (Portelli 2006, 59). Kirjoituksen variaatio kytkeytyy puolestaan toisenlaisiin periaatteisiin kuin

suullinen variaatio. Kirjoitettu variaatio on alisteinen kirjoituksen ja kirjallisuuden mallien logiikalle, säännöille ja tavoille. Arkistoaineistoa lukiessa ja tutkiessa ei voi tietää, kuinka monta kirjoitusprosessin vaihetta, uudelleenkirjoitusta, aineisto on läpikäynyt ennen päätymistään perinnekekoelmaan lähetetyksi muistiinpanoksi, koska tämän tyyppisiä aineistoja ei ole säilynyt joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Tämä mahdollisuus olisi kuitenkin syytä muistaa.

Tutkimani aineisto on juuri siinä mielessä poikkeuksellinen, että arkistoon lähetettyjen perinnetekstien luonnosaineistoja, siis auktorisoidun tekstin esitekstiin kuuluvia aineistoja on säilynyt. Tällaisia aineistoja löytyy toki merkittävien perinteen kerääjien arkistoista.³² Tässä artikkelissa käsitellyt aineistot, rekilaulut, kuuluvat kuitenkin toisenlaiseen rekisteriin kuin yleisesti arvokkaana suullisena perinteenä pidetty kalevalamittainen runous.

Vaikka erot tekstien välillä ovat varsin pieniä, niitä kuitenkin esiintyy siinä määrin jo näin pienessä aineistossa, että kirjoitukseen liittyvä variaatio on selvästi Rytkösen aineistojen määräävä ominaisuus. Murteellisuuksia on poistettu, yksittäisiä sanoja jätetty kirjoittamatta, sanamuotoja muuteltu, ainakin yhteen riimisanaan puututtu. Lauluja on myös ketjutettu eri tavoin, kuten myös asemoitu sivulle eri tavoin (kaksi riviä vs. neljä riviä).

Miksi versiot sitten eroavat toisistaan? Tähän kysymykseen on useita mahdollisia vastauksia. Jos vihon versioiden oletetaan olevan lähempänä alkuperäistä esitystä, erot voisivat selittyä sillä, että Rytkönen on kopioinut laulutekstejä kiireessä ja tehnyt huolimattomuusvirheitä. Eräiden muutosten kohdalla vaikuttaa kuitenkin vahvasti siltä, että muutokset on tehty tarkoituksella. Myös Fräntin kirjeitse lähettämien aineistojen muokkaus tukee tätä tulkintaa. Murteellisuutta on vähennetty ja yleiskielistä ilmaisua lisätty (vrt. Saarinen 2018, 14). Toisaalta hämmentävästi toisinaan on toimittu juuri vastakkaisesti.

Tärkeä lähdekriittinen havainto on, että kaikkien tutkimieni laulujen tekstiversioiden välillä on eroavaisuuksia. Aineistossa ei siis ole yhtään tapausta, jossa ei esiintyisi lainkaan kirjoituksen transmissioon liittyvää variaatiota. Halu muuntaa tekstiä voi olla tietenkin Rytkösen persoonallinen kirjoittajaominaisuus, eikä tässä artikkelissa esitettyä voi yleistää koskemaan kaikkia SKS:n arkiston rekilaulumuistiinpanoja.

Eri versioihin ja niiden luonteeseen tulee toki suhtautua varauksella, eritoten Vainoselta kerättyjen aineistojen osalta. Koska emme voi tietää, miltä Vainosen lauluesitykset todella kuulostivat, emme voi olla täysin varmoja, mikä arkiston kirjoitetuista versioista lopulta muistuttaa parhaiten tätä esitystä. On periaatteessa mahdollista, että Rytkönen on pyrkinyt esimerkiksi muistinvaraisesti korjaamaan mustakantisen vihon laulutekstejä vastaamaan enemmän varsinaista lauluesitystä, jos hän on huomannut kirjoittaneensa vihkoon jonkun kohdan toisin kuin se itse asiassa laulettiin.

Versioilla on myös muita kuin kielellisiä eroja: olisi hyvä muistaa tekstien materiaalsen tason erojen merkitys aineistojen tulkinnassa. Lukiessa Rytkösen aineistoja mikrofilmiltä on selvää, että kyseessä on kopio jostain toisesta aineistosta, käsin kirjoitetuista muistiinpanoista. Näitä SKS:n perinnekekoelman käsin kirjoitettuja muistiinpanoja lukiessa ei

32 Niitä ovat tutkineet sekä Jukka Saarinen (2013 ja 2018) että Niina Hämäläinen (2012).

puolestaan aina tule ajatelleeksi, että nekin ovat useimmiten kopioita, ”puhtaaksikirjoituksia” varhaisemmista muistiinpanoista.

Lopuksi on ehkä syytä kysyä, millainen kansanrunouden kerääjä Rytkönen oli kaunokirjalisten pyrkimystensä vuoksi. Rytkönen toki julkaisi esikoiskokoelmansa vasta paljon myöhemmin kuin keräsi lauluja Sippolasta, mutta häntä varmaan ohjasi jo tuolloin runouden suhteen tietynlainen estetiikka. Historia tuntee monia kirjailijoita, jotka ovat keränneet perinnettä laajasti (esim. Y. B. Yeats Irlannissa), mutta kuten Samuli Paulaharjun tapauksessa (ks. Seppä 2010), kirjailijuus voi tuoda oman haasteellisen tasonsa kerättyihin aineistoihin. Minkälaisia puolia perinteestä halutaan nähdä ja kerätä? Suhtaudutaanko aineistoihin niin sanotulla kirjailijan vapaudella, eli modifioiden ilmaisua ”paremmaksi”, ”oikeakielisemmäksi” tai kenties enemmän kirjallista ilmaisua muistuttavaksi?

Rytköstä ohjasi keruutoiminnassaan oletettavasti sama asenne rekilaulua kohtaan, joka näkyi Juhani Ahon ja Juhana Kokon kirjoituksissa. Lauluissa kiinnitettiin huomiota luonnon ja ihmisen suhteen kuvaamiseen, melankoliaan ja lyyrisyyteen – ei esimerkiksi naislaulajien rempseään henkselin paukutteluun tai karkeaan seksuaalikuvastoon, mitä lauluissa myös esiintyi. Huomionarvoista on myös se, että esimerkiksi Fräntin kirjeitse lähettämistä lauluista Rytkönen on toimittanut SKS:n arkistoon ne, joissa on ollut hyvin yhteensopivat täysriimit. Lauluja katsottiin tietyn estetiikan läpi.³³

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa rekilauluun suhtauduttiin ”sivistyneistön” piirissä kahdella eri tavalla. Folkloristiikan piirissä rekilaulujen rohkeaa kuvastoa ja vapaata muotoa on käsitelty, mutta lauluja on myös halveksittu vapaamielisen muodontajun ja rivouden vuoksi. Sen sijaan kirjailijat saattoivat herkästikin idealisoida laulun lajia ja sulkea silmänsä laulujen groteskilta toiseudelta. He halusivat nähdä laulut kansakunnan ikuisen lyyrisen hengen ja kansan sielun ilmentyminä, samaan tapaan kuin kalevalamittaisen runouden. Tuleva kirjailija Rytkönenkin siis lähetti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle vain osan keräämistään lauluista, korjaillen niitä oman estetiikkansa mukaisiksi.

Tutkimusaineistot

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto:

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS/KIA). Otto Mannisen arkisto. Uudempia kansanlauluja, A1908.

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS/KRA). Rytkönen, Antti. A. 5. 1251–1491, 1700–2131. 1895.

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS/KRA). Rytkönen, Antti. A. 3. 1–594. 1895.

33 Heikki Laitinen on kirjoittanut 1800-luvun kahdesta erilaisesta estetiikasta talonpoikaismusiikin ja säätyläismusiikin yhteydessä. Ks. Laitinen 1991, 79; 2003, 332–333.

Kirjallisuus

- Aho, Juhani. 1892. "Vähän rekilauluista". *Uusi Kuvalehti* 1892, 23: 1–2.
- Apo, Satu. 1989. "Uusi kansanlaulu: arkkiveisut ja rekilaulut." Teoksessa *"Sain roolin johon en mahdu": Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, toimittanut Maria-Liisa Nevala, 278–283. Helsinki: Otava.
- Asplund, Anneli. 1981. "Riimilliset kansanlaulut." Teoksessa *Kansanmusiikki*, toimittaneet Anneli Asplund ja Matti Hako, 62–124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asplund, Anneli. 1997. *Murros, muutos ja mitta: Metriikan, rakenteen ja sisällön välisistä suhteista suomalaisissa kansanlauluissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, folkloristiikan laitos.
- Asplund, Anneli. 2006. "Runolaulusta rekilauluun – kansanlaulun murros." Teoksessa *Suomen musiikin historia 8: Kansanmusiikki*, toimittaneet Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha ja Simo Westerholm, 108–165. Helsinki: Werner Söderström.
- Blomster, Risto. 2009. "Rekilaulusta tangoon: Suomen romanien sävelmien taustoja ja esittäjiä." Teoksessa *Varokaa mustalaisia! Väärinymmärryksen historiaa: Suomen romanien vaiheita ja kulttuuria*, toimittanut Jere Jäppinen, 54–63. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.
- Blomster, Risto. 2012. "Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luoja." Teoksessa *Suomen romanien historia*, toimittanut Panu Pulma, 290–321, 324–339, 342, 344–374. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Clifford, James ja George E. Marcus (toim.). 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. <https://doi.org/10.1177/0308275x8700700104>
- Deppman, Jed, Daniel Ferrer ja Michael Groden (toim.). 2004. "Introduction." Teoksessa *Genetic Criticism. Texts and avant-textes*, toimittaneet Jed Deppman, Daniel Ferrer ja Michael Groden, 1–16. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Driscoll, M. J. 2010. "The Words on the page: Thoughts on philology, old and new." Teoksessa *Creating the Medieval Saga: Version, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga literature*, toimittaneet Judy Quinn ja Emily Lethbridge, 85–102. Copenhagen: University Press of Southern Denmark.
- E. V-e. 1930. "Runoutta". *Laatokka* 14.8.1930.
- Goody, Jack. 1987. *The Interface Between the Written and the Oral*. Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Grésillon, Almuth. (1994) 1999. *Éléments de critique génétique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Hako, Matti. 1963. "Riimilliset kansanlaulut." Teoksessa *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamaton kirjallisuus*, toimittanut Matti Kuusi, 418–446. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Otava.
- Hatakka, Mari. 2004. "'Kun on tunteet'. Lukemisen kokemus metodisena mahdollisuutena." Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, toimittanut Tuulikki Kurki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Honko, Lauri. 1986. "Types of Comparison and Forms of Variation". *Journal of Folklore Research* 23(2–3), 105–124.

- Hämäläinen, Niina. 2012. *Yhteinen perhe, jaetut tunteet: Lyyrisen kansanrunon tekstualisoinnin ja artikuloinnin tapoja Kalevalassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Hämäläinen, Niina. 2013. "Do Not, Folk of the Future, Bring Up a Child Crookedly": Moral Interventions and Other Textual Practices by Elias Lönnrot." *Limited Sources, Boundless Possibilities: Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. *RMN Newsletter* (7): 43–55.
- Hämäläinen Niina ja Hanna Karhu. 2019. "Elias Lönnrot, Otto Manninen ja tekstin tuottamisen prosessit." Teoksessa *Satuperinteestä nykyrunoon – suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*, toimittaneet Niina Hämäläinen, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru, 110–149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhu, Hanna. 2010. "Geneettinen kritiikki – uusia näkökulmia teoksen synnyn tutkimukseen." *Avain, Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 5(3): 68–74. <https://doi.org/10.30665/av.74804>
- Karhu, Hanna. 2019. "Piipatusta simapillin, paimenhuilun pajatusta? – Otto Mannisen "Pellavan kitkijä" ja "Luistimilla" -runojen yhteydet rekilauluperinteeseen." *Avain, Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 16(2): 24–41. <https://doi.org/10.30665/av.74177>
- Karhu, Hanna. [Tulossa]. "Many Ways to Use and Play with Rhymes: The Poet Otto Manninen and the Rhymes of Finnish Rhymed Couplets." Teoksessa *Versification: Metrics in Practice*. Toimittaneet Frog, Satu Grünthal, Kati Kallio ja Jarkko Niemi. *Studia Fennica Litteraria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katajamäki, Sakari ja Karina Lukin. 2013. "Textual Trails from Oral to Written Sources: An Introduction." *Limited Sources, Boundless Possibilities. Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. *RMN Newsletter* (7): 8–17.
- Kokko, Juhana. 1892. "Rekilaulujen luomia mielentiloja." *Päivälehti* 23.12.1892.
- Laitinen, Heikki. 1991. "Oma perinne vieraana kulttuurina". Teoksessa *Kansanmusiikin tutkimus -metodologian opas*, toimittanut Pirkko Moisala, 59–85. Helsinki: VAPK-kustannus & Sibelius Akatemia.
- Laitinen, Heikki. 2003. *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Laurila, Vihtori. 1956. *Suomen rahvaan runoniekat. Sääty-yhteiskunnan aikana I: Yleiset näkökohdat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, Eino. 1900. "Kirjallisuutta". [Arvio Antti Rytkösen lauluja-kokoelmasta.] *Päivälehti* 12.5.1900.
- Leisiö, Timo. 1986. "Riimillisen kansanlaulun metriset systeemit: Aiheen alustavaa hahmottelua." *Etnomusikologian vuosikirja* 1: 33–65.
- Lukin, Karina, Frog ja Sakari Katajamäki (toim.). 2013. *Limited Sources, Boundless Possibilities: Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. *RMN Newsletter* (7).
- Lyly, Pentti. 1983. "Otto Mannisen 'Pellavan kitkijä.'" Teoksessa *Kirjojen meri*, toimittaneet Kai Laitinen et al., 110–115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lyly, Pentti. s.a. "Otto Manninen. Säkeiden runoilija." Julkaisematon elämäkerta. Pentti Lylyn arkisto, SKS KIA, kotelo 12.
- McGann, Jerome. 1991. *The Textual Condition*. Princeton: Princeton University Press.

- Moylan, Michele ja Lane Stiles (toim.). 1996. *Reading Books: Essays on the Material Text and Literature in America*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Ong, Walter. 1982. *Orality and Literacy: Technologizing of the Word*. London: Methuen/Routledge.
- Palola, Elina. 2009. *Arkaismi, konteksti ja kirjuri: Sananloppuisen k:n merkintä Christfried Gananderin kansanrunokokoelmassa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Portelli, Alessandro. 2006. "Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?" Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 49–64. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulkkinen, Veijo. 2017. *Runoilija latomossa: Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarimaa, E. A. 1923. "Uudempi suomalainen kansanlyriikka." Teoksessa *Suomalainen kansanrunous: Yleistajuisia tutkielmia koulutyön ja itseopiskelun avuksi*, toimittanut F. A. Hästesko [Heporauta], 167–191. Helsinki: Otava.
- Saarinen, Jukka. 2013. "Behind the Text. Reconstructing the Voice of a Singer." *Limited Sources, Boundless Possibilities: Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts. RMN Newsletter* (7): 34–43.
- Saarinen, Jukka. 2018. *Runolaulun poetiikka: Säe, syntaksi ja parallellismi Arhippa Perttusen runoissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Seppä, Tiina. 2010. "Samassa tilassa tekstin kanssa – kansanrunoaineistojen lukemisesta ja ymmärtämisestä." Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toimittaneet Jukka Pöysä, Helmi Järviluoma ja Sinikka Vakimo, 409–425. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Seppä, Tiina. 2015. *Kohtaamisia menneen kanssa: Tutkimus kansanrunoaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Shillingsburg, Peter L. 1991. "Text as Matter, Concept, and Action." *Studies in Bibliography* 44: 31–82.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset 1895–1896*, pöytäkirja 9.10.1895.
- Tekstuaalitieteiden sanasto*. [on-line]. Olli Hallamaa, Tuomas Heikkilä, Hanna Karhu, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko ja Veijo Pulkkinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010. URL: <http://tekstuaalitieteidensanasto.finlit.fi:8080/search>
- Uusi Suometar*, 18.11.1893.

Kirjallisuudentutkija FT Hanna Karhu toimii tutkijana Helsingin yliopistossa ja SKS:n tutkimusosastolla. Karhu on tutkinut Otto Mannisen runouden kirjoitusprosesseja ja Mannisen tuotannon yhteyksiä rekilauluperinteeseen. Hän on erikoistunut ennen kaikkea geneettiseen kritiikkiin ja arkistotutkimukseen. <http://orcid.org/0000-0003-4693-9382>